

ŠOLTA – TRANSNACIONALNI PROSTOR NADE; O ISELJAVANJU OTOČANA TIJEKOM 20. STOLJEĆA

Marina Blagaić

Institut za etnologiju i folkloristiku
Šubićeva 42
10000 Zagreb
marina@ief.hr

Šoltanska je stvarnost uvelike određena činjenicom iseljavanja. Od kraja 19. stoljeća iselilo se dvostruko više stanovništva nego što ih danas živi na otoku. Istraživački je fokus rada na odnosu između onih koji su napustili otok i onih koji su ostali, motiviranost za održavanje međusobnih veza, njihov kontinuitet, učestalost te implikacije na svakodnevni život obaju strana ove transnacionalne društvene zajednice, s naglaskom na razdoblje 20. stoljeća. Istraživanje pokazuje prakse kojima iseljenici osiguravaju osjećaj pripadnosti i prisutnosti u lokalnoj zajednici bez stalne fizičke nazočnosti. Također, uočene su strategije kojima su oni koji su ostali generirali osjećaj dužnosti migranata prema lokalnoj zajednici.

Ključne riječi: iseljavanje, Šolta, transnacionalni društveni prostor

Uvodno o višestrukosti pripadanja i multilokalnosti šoltanskih iseljenika

Svi su muškarci Srednjeg Sela na otoku Šolti 1953. godine dobili odijelo na poklon. Dobročinitelj je bio Marin Klarić, iseljenik. Zadužio je on svoje rodno selo i popriličnom novčanom potporom za asfaltiranje putova, pa je upravo Srednje Selo, iako jedno od manjih na otoku, prvo dobilo asfalt. Zadužili su i stanovnici njega, pa se središnja seoska ulica naziva Ulicom Marina Klarića. On je, pak, ispred svojeg hotela na Floridi imao gliser pod imenom *Solta*, što sam doznala iz kratkih crno-bijelih nijemih filmova koje je sredinom prošloga stoljeća gospodin Klarić snimao na Floridi i na Šolti.¹ Šoltani su na taj način imali priliku vidjeti gdje i u kakvim uvjetima živi ovaj član njihove obitelji i seoske zajednice, a on je zauzvrat sa sobom nosio snimke svojih suotočana prilikom *jematve*, crkvenih procesija, vjenčanja i sl. Snimao je i sve faze obnove stare kamene kuće obitelji Klarić. Naročito su zanimljivi, čak i dirljivi kratki filmski isječci, u određenoj mjeri izrežirani, u kojima popriličan broj stanovnika pojedinih šoltanskih mjesta izlazi iz obližnjih ulica na glavni trg ili na rivu, postrojavaju se u skupinu te se laganim korakom kreću prema kameri (ovi su prizori snimani u Stomorskoj i Srednjem Selu).

Strategije su to kojima je Marin Klarić osigurao osjećaj pripadnosti rodnom otoku te u konačnici trajnu prisutnost bez stalne fizičke nazočnosti, ali i svojevrstu prisutnost Šolte na Floridi. Ovaj primjer odgovara na jedno od pitanja teoretičara transnacionalne paradigme istraživanja migracija, ono o nužnosti fizičkog prisustva za osjećaj pripadnosti (usp. Faist 2000) ukazujući na prakse kojima ljudi ostvaruju prisutnost u različitim lokacijama unutar transnacionalnih društvenih prostora. Transnacionalne zajednice koje uspostavljaju i održavaju takve društvene prostore karakteriziraju čvrste društvene i simboličke veze između onih koji su otišli i onih koji su ostali (*international movers* i *stayers*; Faist 2000, 207), veze koje premošćuju vrijeme i prostor. Upravo je u tzv. *international stayers* odnosno onima koji nisu otišli, ali su ipak označeni pridjevom internacionalni, novina transnacionalizma kao paradigme istraživanja migracija, odnosno ravnopravna usmjerenost

¹ Ove su snimke digitalizirane i pohranjene u Arhivu Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, u okviru grada s otoka Šolte (Blagaić IEF rkp. 1997). Snimke su mi na uvid i za potrebe kopiranja ustupili potomci obitelji Klarić 2008. godine.

istraživača na migrantsko iskustvo u zemlji primitka, kao i na veze sa zemljom podrijetla te na posljedice koje te veze ostavljaju u zajednici podrijetla iseljenika.

U središtu je mojeg interesa priroda odnosa onih koji su napustili otok i onih koji su ostali, motiviranost za održavanje međusobnih veza, njihova postojanost i implikacije na svakodnevni život obaju strana ove transnacionalne društvene zajednice. Tijekom etnografskog i arhivskog istraživanja uočila sam brojne prakse kojima su iseljenici osiguravali osjećaj pripadnosti i prisutnosti u lokalnoj zajednici bez stalne fizičke nazočnosti. Na temelju analize medijske građe i narativa uočila sam strategije kojima su oni koji su ostali generirali osjećaj dužnosti iseljenika prema lokalnoj zajednici. Glavninu etnografskog istraživanja provela sam u razdoblju od 2007. do 2014. godine, pri čemu sam zbog pisanja doktorskog rada propitivala brojne teme života na otoku (gospodarstvo, kulturno stvaralaštvo, pučku religioznost, otočke mobilnosti i migracije, društvenost). Od 2020. godine naovamo nastavila sam etnografsko bilježenje života Šoltana.² U ovom sam se radu ponajviše oslonila na isječke iz života iseljenika rekonstruirane iz sekundarne građe. U narednim poglavljima prikazan je kontekst šoltanskog iseljavanja tijekom 20. stoljeća, kao i analiza građe iz lokalne otočne periodike i medijskih (novinskih) članaka, te su provedeni etnografski intervjui u kontekstu stvaranja transnacionalnih društvenih prostora.

Šoltani izvan otoka

Šoltanska je stvarnost uvelike određena činjenicom iseljavanja. Od završetka 19. stoljeća iselilo se dvostruko više stanovništva nego što ih danas živi na otoku. Najveći je broj stanovnika zabilježen 1900. godine (3687). Intenzivno iseljavanje odvijalo se od 1870. do 1914. Kao i drugdje u Dalmaciji, iseljavanje je potaknula bolest vinove loze i smanjenje prihoda od prodaje vina. Dodatan je razlog bio otkup zemlje od splitske općine i privatnih

² Ovo je istraživanje provedeno u okviru projekta *Etnografije otočnosti – otočne baštine i okolišne budućnosti kao okosnice razvoja otočnih zajednica (BAŠOTOK)*, koji je financiran iz Nacionalnog plana oporavka i otpornosti 2021. – 2026. *Next Generation EU* (Programsko financiranje Instituta za etnologiju i folkloristiku, 2024. – 2027. šifra projekta: 2011).

posjednika u čijem je vlasništvu bila stoljećima. Godine 1905. čak je 2500 Šoltana preuzelo obvezu otkupa zemlje te su dug vraćali do 1919. uz veliku pomoć iseljenika. Zbog teških gospodarskih prilika iseljavanje se nastavlja između dva svjetska rata. Za vrijeme Drugog svjetskog rata (1944.) cjelokupno je šoltansko stanovništvo evakuirano u Split i Afriku (El Shatt). Mnogi se nikad nisu vratili na otok. Zbog ekonomskih i političkih razloga do 1971. iselilo je još oko 1000 radno sposobnih otočana, najviše u Australiju i Europu, osobito u Njemačku (usp. Buktenica i Mihovilović 1990, Andreis 2011, 2012).

Iseljenici su održavali intenzivne veze s rodnim otokom pomažući svojim obiteljima, ali i razvoju otoka. Šoltanske zajednice u Kanadi, SAD-u, Čileu, Argentini i Australiji organizirano su potpomagale elektrifikaciju otoka, izgradnju vodovoda, gradnju i obnovu crkvi, opremanje škola, asfaltiranje putova, kako je zabilježeno u novinskim člancima i lokalnim glasilima, ali i u svjedočenjima otočana s kojima sam razgovarala. Djeca iseljenika rođena u inozemstvu utječu se Šolti kao uporištu svojeg identiteta. Poneki iseljeni Šoltani pišu i objavljuju zapise o svojem životu na Šolti, okolnostima iseljenja, životu u novoj sredini i stalnim vezama s rodnim otokom, najčešće u lokalnom časopisu Baščina (ur. Dinko Sule).

Danas je na otoku prijavljeno nešto više od 1900 stanovnika, a demografske statistike bilježe na posljednjem popisu stanovništva (2021) neznatan rast broja stanovnika nakon cijelog stoljeća opadanja. Iseljavanje s otoka Šolte odvijalo se u širem kontekstu iseljavanja s istočnojadranskih otoka, kao uostalom i cijelog jadranskog (ili otočnog i obalnog) prostora tijekom 20. stoljeća. Migracije kao „otočna rutina“ (Podgorelec, Klempić Bogadi, 2013) ili „način života“ na hrvatskom arhipelagu (Klempić Bogadi i Podgorelec, 2020) obilježava tako posljednjih stotinjak godina uglavnom emigriranje. Ponekad su, ipak, bili i imigracijska odredišta, uglavnom zbog kvalitete života (*Ibid.*; Perinić Lewis i Blagaić 2024). Recentna istraživanja pokazuju da su otočani svjesni krhkosti i malobrojnosti zajednica te ih to čini spremnijima prihvatiti promjene koje sa sobom donose neotočani (Klempić Bogadi i Podgorelec 2020, 109).

Transnacionalni kontekst proizvodnje lokalnosti

TEBI U SVITU

Zatvorene su škure na kući tvojoj, tebi ča u svitu si dalekomu.

Zatvorene su na kuć puno.

Zato, dovedi dicu svoju, kaži in rodnu kuću svoju,

kaži in kako se otvaraju škure, kako se žrvanj vrti,

kako se na tovara prti.

*Kaži in od vele stine toć, odvedi ih na Vodnjak di si mora po vodu
poć.*

Otvorite i škure kuće moje.

Dinko Sule, šoltanski pjesnik

„Nerijetko se kaže da su najveći otočni izvoz ljudi“, naglašava Grant McCall podupirući ovu tvrdnju primjerom Irske, grčkih otoka, Sicilije i Cipra kao dobro poznatih europskih primjera iseljavanja s otočnih prostora (1994), a nizu se može dodati i četrdesetak hrvatskih stalno naseljenih otoka.

Povezanost emigranata s rodnim otokom, konstrukcija i iskustvo duga prema zajednici iz koje su potekli te strategije potvrđivanja pripadnosti i prisutnosti usprkos fizičkoj odsutnosti/izmještenosti, analitičke su kategorije kojima migracijske studije, posebice one u okvirima transnacionalne

paradigme, objašnjavaju i definiraju ne samo migrante, već i one koji su ostali na otoku. Njihovom interakcijom nastaju transnacionalni društveni prostori, primjenjiv okvir za analizu implikacija otočnih mobilnosti za život otočana.

Transnacionalni društveni prostori ili polja „obuhvaćaju mjesta u kojima migranti žive svakodnevicu, mjesta u koja se stalno vraćaju, kao i fizička i virtualna putovanja između tih mjesta“ (Povrzanović Frykman 2009, 106). Transnacionalizam, i to onaj odozdo, kao istraživački okvir otvara prostor za etnografsko bilježenje onih praksi stvaranja tih prostora koje su se ispostavile bitnima za razumijevanje života na Šolti uopće. Sama činjenica o broju iseljenih stanovnika upućuje na mogući utjecaj transnacionalnih društvenih veza u oblikovanju života na Šolti. Tijekom etnografskih razgovora zabilježeno je da su iseljenici prvih desetljeća 20. stoljeća održavali intenzivne veze s rodnim otokom, prije svega u formi materijalne pomoći i pisama, a rjeđe samom fizičkom mobilnošću, odnosno posjećivanjem otoka. Razlog tome bilo je siromaštvo kao osnovni motiv iseljavanja, odnosno odlazak s ciljem da se doslovce nahrani ostatak obitelji. Iseljenici koji su otok napustili nakon Drugog svjetskog rata te posljednjih desetljeća utječu se Šolti kao važnom aspektu identiteta te su njihove prakse često usmjerene na strategije istovremenog pripadanja objema lokacijama, koliko saznajem iz etnografskih intervjua. Ranije i kasnije generacije iseljenika razlikuju se i po lokacijama. Dok je u prvim desetljećima 20. stoljeća bila riječ o prekoocenskim destinacijama, kasnije se uglavnom radilo o Njemačkoj ili Italiji, te u recentno vrijeme o sjeveru Europe. Transnacionalne društvene prostore oblikuju, ako ne i stalno nastanjuju šoltanski iseljenici, ali i otočani koji sami nisu migrirali. Njihova čežnja, očekivanja, iščekivanja, kako materijalna tako i emotivna, oblikuju prakse i život na otoku, kako pokazuju i uvodni stihovi jednog od šoltanskih pjesnika. Potrebno se stoga nametnulo razjasniti teorijske postavke transnacionalne paradigme u odnosu na uspostavljanje zajednice i promišljanja lokalnosti.

Transnacionalizam je multidimenzionalan, proces, a kod transnacionalizma odozdo problem može biti kako razlučiti načine na koje taj proces utječe na odnose moći, kulturološke konstrukte, gospodarske

interakcije i, općenito uzevši, društvenu organizaciju na razini lokalnosti. (Guarnizo i Smith 1998, 6). Autori upozoravaju da se transnacionalne prakse ne događaju u imaginarnom „trećem prostoru“, pozivajući se na Bhabhine i Sojine konceptualizacije toga prostora, koji je apstraktno lociran između nacionalnih teritorija (Op. cit., 11). Dok s jedne strane povezuju kolektivitete smještene u više od jednog nacionalnog teritorija, transnacionalne su prakse ukotvljene u određene društvene odnose koji su uspostavljeni među određenim ljudima, smješteni u nedvosmislenim lokalitetima u povijesno određenim vremenima. (*Ibid.*)

Identificirajući i interpretirajući razloge za održavanje transnacionalnih društvenih prostora, istraživači nerijetko navode poimanje svojih rodničkih zajednica kao arena u kojima najbolje mogu postići prepoznavanje svojeg uspjeha (Klimt 1989, 64). Istražujući zašto (i)migranti ili transmigranti iz Meksika stvaraju i održavaju transnacionalne društvene prostore, Luin Goldring razloge vidi u kontekstu za potvrđivanje i procjenjivanje statusa koji takvi prostori stvaraju (1998, 169). Mjesto podrijetla predstavlja jedinstven kontekst za valoriziranje statusa i društvenog kapitala za transmigrante – tu stvari imaju podudarna značenja (*Ibid.*) Obitelj i sumještani jedini mogu razumjeti promjenu i postignuće u odnosu na polaznu točku.

Kao konstitutivni element transnacionalne zajednice Čapo Žmegač (2005) navodi trajnu privremenost, odnosno njegovanje ideje o povratku. Zaključuje to na temelju istraživanja hrvatskih ekonomskih migranata u Njemačkoj, čije su čvrste veze s domovinom preživjele višedesetljetno izbivanje. Stoga autorica tvrdi da su oni, premda dugotrajno boraveći u Njemačkoj, na neki način sve to vrijeme paralelno živjeli i u Hrvatskoj (ulagali u kuće, poljoprivredne strojeve, veze s rodbinom i prijateljima, pratili što se događa u društvenom i političkom životu). Kako se povratak stalno odgadao, migranti su sve više razvijali „dvostruku prostornu referencu“ i translokalne društvene prostore. Čapo Žmegač (2005) također zaključuje, oslanjajući se na postavke Thomasa Faista, da su „intenzivne transnacionalne veze konstitutivni dio njihove inkorporacije u društvu primitka“. Upozorava i na stereotipnu

predodžbu o bogatstvu migranata i očekivanjima nemigranata te u tom kontekstu postavlja pitanje o prirodi transnacionalnih društvenih prostora što ih stvaraju i migranti i nemigranti. Naime, jesu li to prostori isključivo uzajamne pomoći i skladnih odnosa ili mogu biti izvorom negativnih aspekata i tenzija u odnosu migranata i nemigranata? Migracije su shvaćene kao mnogostruka i isprepletena kretanja, „proizvode umreženi uzorak gospodarstvenog i društvenog života, čak i za one koji nisu otišli“ (Hannam, Sheller i Urry 2006, 2). Iz toga proizlazi sljedeće relevantno pitanje: hoće li transnacionalne društvene veze trajati i dulje od prve generacije (usp. Guarnizo i Smith 1998, Mahler 1998)?

Upućenost migranata na otok s kojeg su otišli poetično iskazuje Joško Božanić, pjesnik, slavist i jedan od otočana koji je dio svoje svakodnevnice življene u gradu na kopnu posvetio inicijativama za razvoj i očuvanje maritimne kulturne baštine otoka Visa.

„I kada se otrgne od svoje obale, kada se nastani na drugom kraju svijeta, otočanin svijet promatra i dalje sa svoga otoka. Njegov Otok njemu je jedina čvrsta točka u svemiru, točka prema kojoj određuje strane svijeta, prema kojoj imenuje vjetrove i procjenjuje sve udaljenosti.“ (Božanić 1997, 98)

Razmišljajući u okvirima transnacionalnog društvenog prostora postaje vidljivo da se sličan proces odvija i u drugom smjeru, u onom od nemigranata prema migrantima. Sociolog Ivan Rogić uočava tako „njegovanje posebne uloge vlastite emigracije, ne samo kao izvora ekonomske stabilnosti nego i kao autora novih obrazaca komuniciranja. Iz niza zabilježenih primjera vidljivo je da emigrantski dio otočne zajednice funkcionira kao stvarni autor novih aspiracijskih razina i novih mjerila uspješnosti koja se, paradoksalno, prihvaćaju kao unutarnja mjerila zavičajne zajednice. Međutim, stvarni učinak takve korekture nije toliki da bi mogao oblikovati i novu mobilizacijsku osnovicu potrebnu za nove odgovore“ (Rogić 1994, 443). Iz tih se razloga ovdje predstavljeno istraživanje migracija Šoltana istovremeno u jednakoj mjeri zanima i za *ovdje* i za *tamo*, u skladu s perspektivama kazivača, no razumijevajući međusobne veze kojima se društvenost otočana ostvaruje lokalno i translokalno (a unutar toga i transnacionalno) (usp. Povrzanović Frykman 2009, 109).

Nisu, dakako, samo ekonomske i političke emigracije određujuće za život na otocima. Na svakodnevnoj su razini možda važnije one dnevne migracije na kopno zbog poslovnih obveza ili atraktivnosti/prestiža potrošnje na kopnenim lokacijama te vikendaške migracije s kopna na otok. Ovi procesi stubokom mijenjaju život na otocima na društvenoj, gospodarskoj i ekološkoj te, u širem smislu, kulturnoj razini.

Koncept mobilnosti, dakle, obuhvaća, osim masovnog i globalnog kretanja ljudi, predmeta, kapitala i informacija, i multilokalne procese dnevnih prijevoza, kretanja kroz javne prostore i putovanja materijalnih stvari u svakodnevnom životu (Hannam, Sheller i Urry 2006, 1). U svojoj je studiji o praksama putovanja autobusom između Švedske i Hrvatske Maja Povrzanović Frykman, nastojeći osvijetliti jedan od aspekata situiranja identiteta, usmjerila svoju pažnju na „tijelom iskušavanu geografiju fizičkih udaljenosti i nacionalnih granica“ (2001, 13). Ove prakse povezivanja mjesta, pokazalo se u navedenoj studiji, „ostavljaju neugodne tjelesne doživljaje“ (*Op. cit.*, 12) te uspostavljaju „*ad hoc* zajednicu autobusnih putnika“ kao rezultata istih tjelesnih iskustava u istom prostoru i vremenu (*Op. cit.*, 25). Identifikacijskim posljedicama tegobnih tjelesnih iskustava, „izdržavanja udaljenosti“ i svega što to nosi, uključujući i ponižavajući aspekt čekanja, autorica objašnjava kontekst konstituiranja transmigranta. Metoda i zaključci ove studije primjenjivi su na transmigrantsko iskustvo otočana iseljenih u druge države, ali prije svega na svakodnevno iskustvo otočana koji, bilo zbog posla ili zbog škole, putuju brodovima do obližnjeg kopna. U tom kontekstu razumijevam translokalnost kao važan kontekst oblikovanja identiteta otočana (usp. Oroz i Urem 2015, Oroz 2020, Čapo 2024).

Uzrok je translokalnosti otočana inzularnost kao geografska odrednica prostora na kojem žive. Posebice je važno svakodnevno iskustvo translokalnosti (usp. Podgorelec i Klempić Bogadi 2013). Jedno od istraživačkih pitanja stoga bi moglo biti koliko je tegobnost uzrokovana otočnošću identifikacijski važna za otočane, ali istim tim slijedom i koliko je lagodnost uzrokovana otočnošću konstitutivna za iskustvo življenja na otoku, no to nije u užem fokusu ovog rada. Vraćam se stoga prikazu građe na temelju koje sam promišljala onaj dio otočnih mobilnosti koje su gradile transnacionalne društvene prostore na otoku Šolti tijekom 20. stoljeća.

Transnacionalni prostori nade – etnografska građa s otoka Šolte

Glavninu etnografskog materijala pronašla sam u *Nadi*, glasilu župe sv. Stjepana u Grohotama, administrativnom središtu otoka, koja je izašla u svega pet brojeva u razdoblju od 1980. do 1983. te u godišnjaku *Baščina* koji izlazi od 1991. godine. Oba časopisa imaju sličan koncept, sadržavaju uratke o šoltanskoj kulturi, o šoltanskoj povijesti, običajima, prirodnim bogatstvima i, ono najzanimljivije, o ljudima. U časopisima su objavljene brojne osobne priče šoltanskih iseljenika, ali i izvještavanje o njihovim redovito uspješnim životima u zemljama u koje su emigrirali. Značajan su izvor podataka i obraćanja tim iseljenicima putem ovih časopisa. Prije svega, uočljivo je da je otok osnovna jedinica zavičajnosti šoltanskim iseljenicima, rijetko je to Dalmacija, a Hrvatska postaje kontekstom identifikacije samo u kontekstu Domovinskog rata.

Osnovna je analitička kategorija već spomenuta prisutnost, inkorporiranost u mjesto. U nemogućnosti stalne fizičke prisutnosti, migranti održavaju veze koje za posljedicu najčešće imaju opipljive markere prisustva u mjestu podrijetla. Mislim pritom na luksuzno obnovljene kuće i grobnice migranata, ali i na financijsku potporu za, primjerice, obnovu mjesne crkve, opremu informatičke učionice u školi, za vodovod i elektrifikaciju otoka ili pak na nabavu lijekova, odjeće, slatkiša, kućanskih aparata i sl. Motiv je ovakvih praksi želja za uključenošću u zajednicu te za održavanjem pripadnosti.

Ovakav osjećaj zajedništva generira i osjećaj dužnosti migranata prema lokalnoj zajednici. Nameće se, međutim, pitanje koliko je taj osjećaj nametnut uzajamnom igrom statusne evaluacije i svojevrsnog vraćanja duga. Očekivanja onih koji su ostali podržava i slika o migrantima kao boljestojećima i uspješnima, slika koja je često rezultat naglašene prezentacije migranata te se u slučajevima trajnog povratka često pokazuje krivom. Primjećuje tako duhovito jedan od kroničara života na otoku:

„Nakon koje godine su se svi malo iznenadili jer se pokazalo da je barba Osib jema puno manje pinez nego se za jednega Amerikanca moglo pritpostavit.“
(Tomić 2005/2005, 102).

Novinski članci također svjedoče o donacijama i porukama potpore stanovnicima Šolte. Brojni ulomci u *Nadi* navode na očekivanje materijalne pomoći od iseljenika i razvijaju osjećaj duga kod njih. Među ostalim, navedeni su i podaci iz Ljetopisa župe s početka stoljeća koji donosi imena i iznose darovatelja Crkve:

„Naši Amerikanci nam pomogloše da smo mogli pristupiti pokrivanju crkve. Neki se oglušiše jer su vjeru izgubili.

(...) da je 31. VIII. 1982. g. Vlado Čerin došao iz USA u rodni kraj i dao bogati dar za crkvene potrebe. Moramo znati da svaki dinar pišemo ali ne objavljujemo. Od srca mu hvala i svako dobro želimo“ (*Nada* 1983, 131).

„A mrtvačnicu – pitat ćete – a što je s njome?

Odgovaramo da je bila u rukama Ž. P. V. bila bi već pokrivena. Ne odbijamo je graditi ako nam se i sada daje u ruke! Mali broj vjernika u Grohotama s onim malim brojem vjernika u USA, Kanadi, Australiji, Argentini i tu bi uspio!“ (*Nada* 1981, 6).

Pokrića za takva očekivanja također su naznačena u *Nadi*, a očituju se u poprilično emotivnim izrazima otočana o svojem rodnom kraju. Frane Klarić p. Vjekoslava iz Srednjeg Sela živi u Australiji i piše:

„Slučajno mi je došla *Nada* u ruke. Nisam mogao ni sanjati kako me sadržaj obradovao, razveselio. Nikada nisam tako nešto u životu čitao s najvećim zadovoljstvom. Bog će vam platiti samo tako nastavite pisati jer smo 12 tisuća milja udaljeni od Šolte. Čitajući neke stvari iz *Nade*, bude i suza. ... Uvijek sam u duhu na Šolti.“

Dalje u tekstu saznajemo da se ulomci *Nade* čitaju u programu lokalne radijske postaje za iseljenike te se njezin urednik zahvaljuje na financijskoj pomoći za njezino redovito emitiranje. Reciprocitet u odnosu migranata i nemigranata ovdje je transparentan. *Nadu* možemo stoga tumačiti i kao svojevrsan medij za lobiranje kod iseljenika, ali i održavanje osjećaja njihove pripadnosti otoku te osjećaja da se na njih na otoku može računati. Sam urednik izražava poziciju Šoltana s obzirom na iseljništvo na sljedeći način:

„Taj krvavi žig iseljeničtva doživljavaju ne samo iseljenici u ponižavajućem radu u tuđini, već i oni koji su ostali bez najdražih na opustjelim pragovima“ (Don Špiro Vuković, Nada, 1980).

Povezanost šoltanskih iseljenika s otokom vlastita podrijetla i održavanje transnacionalnih društvenih veza tijesno su vezani upravo infrastrukturnim pitanjima kao ključnim egzistencijalnim aspektom otočnog života. Naime, ulaganja u razvoj otočne infrastrukture bila su mjesto izražavanja solidarnosti i povezanosti s otokom te svojevrsnog otplaćivanja *duga* prema zajednici iz koje su potekli. Gradnju šoltanskog vodovoda inicirali su i pomogli šoltanski iseljenici u Splitu i dalje u Hrvatskoj, Australiji i Americi, koji su organizirali odbore za pomoć gradnji vodovoda. O aktivnostima među šoltanskim iseljenicima i skupljanju priloga u tom periodu svjedoči i novinski članak iz 1978. nazvan *Neka mome škoju...*

„A ti lipo zapiši: ja, Grgo Pešić stavjan u fond za izgradnju šoltanskog vodovoda ijadu austrijskih dolori, pa nek voda mojin Šoltanima na otoku poteče ka iz kabla... Nek in napoji uvik žedna poja, da više ne gledaju u nebo i govore: oće kiša – neće kiša... Neka mome škoju...“ (*Slobodna Dalmacija*, 1978).

Treba ipak naglasiti da se materijalna potpora koju su iseljenici pružali otočanima drastično smanjila otprilike nakon Domovinskog rata. Iz razgovora s lokalnim poštarom doznala sam da je do prije petnaestak godina svaka kuća dobivala božićne čestitke iz Amerike ili iz Australije s nešto dolara u njoj. Danas više nije tako. Velikim dijelom zbog novih načina komunikacije i tehnički olakšanih transakcija novaca, ali možda i zato što su, kako duhovito primjećuje urednik *Bašćine*, iseljenici uvidjeli da „mi bolje živimo od njih“. Pomaganje je, mogli bismo reći, imalo smisla dok se njime uspostavljao društveni status iseljenika. K tome, otvaranje hrvatskog tržišta utjecalo je na dostupnost nekad gloriciranih i od sezone do sezone čekanih inozemnih proizvoda.

U izvorima se može naići i na prakse transmigranata kojima oni premošćuju vrijeme i udaljenost te pomoću kojih se trude izdržati tu udaljenost, odnosno prakse kojima se doslovce konstituiraju transnacionalni društveni prostori i ostvaruje simultanost uključenih lokacija. Mislim pritom na situacije u kojima na Šolti zvone crkvena zvona za nekoga tko je umro u

Australiji ili Kanadi. U *Nadi* sam naišla i na podatak o istovremenom održavanju svečane svete mise za 50. obljetnicu braka dvoje šoltanskih iseljenika u Grohotama i Australiji.

„Kada je u svojoj propovijedi svećenik Nikola Čabraja spomenuo da je upravo sada u isto vrijeme sveta misa zahvalnica u rodnim Grohotama svi se ugodno iznenadiše i potekoše vrele suze“ (Nada 1983, 121).

Kako, međutim, doskočiti nemogućnosti da se vlastitim osjetilima doživi zavičaj? Jedan je šoltanski iseljenik sa sobom u New York ponio kutiju šoltanske zemlje s namjerom da je prospe po grobovima svojih sumigranata te bocu mora s kojom će leći u grob. Pričajući o Šolti, iseljenici spominju mirise, zvukove, prirodne elemente otoka koji uvjetuju tjelesno iskustvo doma. Jedan od iseljenika sjeća se svojeg prvog povratka na Šoltu:

„Kad sam došao na Šoltu 1969. godine, to je bilo prvi put nakon što sam ju napustio 1943. godine. Punih 26 godina! Kad sam se iskrcao s parobroda, spustio sam se u žalo, ušao u more....To je bilo pri kraju studenog. Hladno... Morem sam si oblio lice i ruke, smočio noge i cipele. Šoltani me gledahu...“

Valja napomenuti da su otočani koji su napustili otok u posljednjim desetljećima 20. stoljeća učinili to u drugačijem kontekstu i drugačijim uvjetima od onih iz prve polovice 20. stoljeća kada je to često bio jedini način za osiguravanje gole egzistencije. Kasnije se iseljavanje odvijalo gotovo kao navika, uobičajeni slijed. Po završetku osnovne škole brojni su otočani odlazili u gradove na kopnu na školovanje te u njima i ostajali. Oni i dalje dolaze na otok kao vikendaši te su važna skupina otočne zajednice. Po odlasku u mirovinu najčešće se trajno vraćaju na otok. Njihova je vezanost za otok manje afektivna od iseljenika koji su ga napuštali ne znajući hoće li se tako brzo moći vratiti i što ih čeka.

Šoltani koji su živjeli ili studirali u Zagrebu i Splitu također su se tijekom vremena udruživali i okupljali u tim gradovima te nastojali promovirati Šoltu svojim aktivnostima. Posljednji je takav pokušaj okupljanja otočana bio Klub Šoltana u Zagrebu, u okviru kojeg su tijekom 2006. i 2007. organizirana predavanja o prirodnim i kulturnim bogatstvima Šolte te zajednička druženja i predstavljanja šoltanskih kulturno-umjetničkih društava u Zagrebu.

Pripadnost Šolti kao kohezivni element Šoltana izvan otoka te stvaranje translokalnih i transnacionalnih društvenih prostora u prvim se desetljećima 21. stoljeća najviše odvija u virtualnom svijetu, u kojemu putem društvenih mreža u kontakt dolaze iseljenici diljem svijeta. Naravno, ovim se mrežama pridružuju i sami otočani. S obzirom na medij njihova kontakta, sad se više ne poklanjaju i ne dijele *Milka* čokolade ili odjeća, već fotografije omiljenih plaža, obiteljskih okupljanja i plodova otočnih poljoprivrednih kultura. Nerijetko se putem ovih mreža dobivaju informacije o starijim članovima zajednice, prepričavaju anegdote i opisuju nekadašnji način života, ali i razvijaju rasprave o društvenom i ekonomskom razvoju Šolte. Ovom se temom nisam detaljnije bavila, ali je svakako jedna od onih koje bi u kontekstu teorijskih rasprava otočnih studija i istraživanju reprezentacija šoltanske otočnosti vrijedilo dalje proučavati. Inače, prva internetska stranica o otoku Šolti bila je rezultat upravo volonterskog i entuzijastičnog okupljanja mladih studenata podrijetlom sa Šolte u Americi.³ Članovi ovih grupa većinom su mlade generacije koje u objavama izražavaju svoju ljubav za Šoltu i sl. Članovi ostavljaju fotografije koje tematiziraju ljepotu šoltanske prirode, arhitekture te izražavaju svoje osjećaje za Šoltu i nestrpljivost do ponovnog susreta. Također, putem ovih grupa povezuju se članovi istih prezimena te objašnjavaju međusobno čiji su i sl. I neki od stanovnika Šolte članovi su ovih grupa te društvene mreže postaju prostorom vrlo intenzivnih transnacionalnih veza. I ovdje nailazim na spomen materijalne pomoći iseljenih Šoltana. Što je to što potakne iseljenika da kupi trubu za lokalnu limenu glazbu, da uplati novce za lokalnu udrugu koja radi s djecom?

Zaključno: transnacionalno kao prostor otvorenih škura

Transnacionalizam kao istraživački okvir, i to onaj odozdo, otvara prostor za etnografsko bilježenje praksi koje su se pokazale bitnima za razumijevanje života na Šolti općenito. Sama činjenica da se od kraja 19. stoljeća s otoka iselilo dvostruko više stanovnika nego što ih danas tamo živi, upućuje na potencijal transnacionalnih društvenih veza u oblikovanju života na Šolti. Kao što je vidljivo iz teksta, iseljenici koji su odlazili u prvim

³ Slobodna Dalmacija, 22. 8. 1996.

desetljećima 20. stoljeća uglavnom na druge kontinente održavali su intenzivne veze s rodnim otokom, prije svega u formi materijalne pomoći i pisama, a rjeđe samom fizičkom mobilnošću. Razlog tome bio je osnovni motiv njihova iseljenja, odnosno odlazak s ciljem da se doslovce nahrani ostatak obitelji. Kasnije su generacije iseljenika u svoj način života ugradile prakse redovitog boravljenja na otoku te se utječu Šolti kao bitnoj stavci svojeg identiteta. Nisu, međutim, samo iseljenici ti kojima transnacionalni društveni prostori služe kao kontekst oblikovanja identiteta. Šoltani koji žive na otoku nalaze uporište svojeg identiteta, među ostalim, i u uspjesima iseljenika. Tako, npr., u *Baščini* nailazim na priču o Sandri i Valu Beziću, svjetski poznatom klizačkom paru (P. Goss 2008, 103–107); zatim priču o Josipu Ceciću Bepu. On je prošao put od noćnog bijega ribarskim čamcem u Italiji preko tridesettromjesečnog boravka u talijanskom logoru, do emigracije u Kanadu, rada na plantažama šećerne repe i ostalih mukotrpnih poslova i, u konačnici, do diplomiranja na Ekonomskom fakultetu i rada na solidnim pozicijama u državnoj službi u Vancouveru (Cecić 2008, 96–100). Zaključno, kad don Špiro, autor tekstova u *Nadi*, kaže „naši Amerikanci“, to uistinu dobro ilustrira osjećaj stanovnika Šolte prema svojim iseljenicima.

Posljedice iseljavanja vidljive su i u vrlo pragmatičnim životnim trenucima, kao što su ostavinske rasprave u kojima, zbog velike fizičke udaljenosti za čije su svladavanje potrebna nemala financijska sredstva, brojne obitelji nemaju riješena vlasnička prava. Tako je, npr., važan općinski projekt građenja tržnog i upravnog centra u glavnom mjestu na otoku godinama mirovao dijelom zbog neriješenih pravno-imovinskih odnosa. Vlasnik jedne od manjih parcela bio je iseljenik u Južnoj Americi te je Općina Šolta uložila neuobičajen napor kako bi prevladala taj problem.

Šoltani koji su ostali na svakodnevnoj su razini, više ili manje svjesno, izloženi osjećaju napuštenosti. Zatvorene škure i često propale kamene kuće evociraju napuštenost i bojazan od zaborava. Nada otočana usmjeravala se na početku na materijalnu ispomoć onih koji su, kako se mislilo, otišli na privremeni rad. Posljednjih se, pak, desetljeća ta nada usmjerava na njihov povratak. Upravo su u socijalnom kapitalu najvidljivije posljedice iseljavanja. Transnacionalni društveni prostori djelomično rješavaju ovaj problem, jer formalne ili neformalne organizacije koje generiraju mogu biti važan izvor

socijalnog kapitala ljudi zainteresiranih za rad za zajednicu (Goldring 1998, 185).

Naposljetku, Šolta je i *tu* i *tamo*, sva je u mobilnostima. Kao da postoji još jedna Šolta koja lebdi nad ovom, a ta je sazdana od nade (usp. Alajbeg 2001, 2002) onih koji su otišli i onih koji su ostali, kao i onih koji se kontinuirano vraćaju, svi sa svojim vizijama i značenjima otočnog prostora kao doma.

Literatura:

Alajbeg, Željka. 2001. „Slika iseljavanja Šoltana početkom XX. stoljeća“. *Baščina* 8: 21-32.

Alajbeg, Željka. 2002. „Slika iseljavanja Šoltana početkom XX. stoljeća“. *Baščina* 9: 5-9.

Andreis, Mladen. 2011. *Stanovništvo otoka Šolte do godine 1900*. Grohote: Općina Šolta.

Andreis, Mladen. 2012. „Povijest otoka Šolte do godine 1918“. U *Otok Šolta*. Zoran Radman, ur. Grohote: Općina Šolta, 21-33.

Buktenica, Frane i Miro A. Mihovilović. 1990. „Iseljništvo sa Šolte“. U *Otok Šolta*, Miro A. Mihovilović, ur. Zagreb: vlastita naklada, 135-139.

Čapo Žmegač, Jasna. 2005. „Trajna privremenost u Njemačkoj i povratak ekonomskih migranata.“ U *Stanovništvo Hrvatske – Dosadašnji razvoj i perspektive*. Živić, Dražen, Nenad Pokos i Anka Mišetić, ur. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 257-273.

Čapo, Jasna. 2024. „Etnografski zapisi s otoka Suska: iseljenici, rezidenti i otočne budućnosti.“ *Etnološka istraživanja* 29: 127-139.

Faist, Thomas. 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*. Oxford: Clarendon Press.

Goldring, Luin. 1998. „The Power of Status in Transnational Social Fields“. U *Transnationalism from Below*. Smith, Michael Peter i Luis Eduardo Guarnizo, ur. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 165-195.

Guarnizo, Luis Eduardo i Michael Peter Smith. 1998. „The Locations of Transnationalism“. U *Transnationalism from Below*. Smith, Michael Peter i Luis Eduardo Guarnizo, New Brunswick, New Jersey: 3-34.

Hannam, Kevin, Mimi Sheller i John Urry. 2006. „Editorial: Mobilities, Immobilities and Moorings“. *Mobilities* 1(1): 1-22.

Klempić Bogadi, Sanja i Sonja Podgorelec. 2020. „The Demography of the Archipelago: Migration as a Way of Life.“ U *The Notion of Near Islands*. Nenad Starc, ur. Landham (MD) : Boulder (CO) : New York (NY): Rowman & Littlefield, 89-110.

Klimt, Andrea C. 1989. „'Returning home': Portuguese Migrant Notions of Temporariness, Permanence, and Commitment“. *New German Critique* 46: 47-70.

McCall, Grant. 1994. „Nissology: A Proposal for Consideration.“. *Journal of The Pacific Society* 63-64, Vol. 17 (2-3): 98-106.

Mahler, Sarah J. 1998. „Theoretical and Empirical Contributions Toward a Research Agenda for Transnationalism“. U *Transnationalism from Below*. Smith, Michael Peter i Luis Eduardo Guarnizo, ur. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 64-100.

Oroz, Tomislav i Sandra Urem. 2015. „Od "otoka koji tone" do "američkog arhipelaga". Fragmentarna etnografija povratnih migracija na Olib“. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva* 45 (38): 122-138.

Oroz, Tomislav. 2020. „Near, Far of Beyond? Migration from the Dalmatian Islands of Olib and Silba“ U *The Notion of Near Islands: The Croatian Archipelago*. Starc, Nenad ur. Landham (MD) : Boulder (CO) : New York (NY): Rowman & Littlefield, 153-172.

Perinić Lewis, Ana i Marina Blagaić. 2024. „Vrijeme "novih" otočanki – etnografija stvaranja budućnosti doseljenica na Lastovu“. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 61 (1): 127–151.

Podgorelec, Sonja i Sanja Klempić Bogadi. 2013. *Gradovi potopili škoje. Promjene u malim otočnim zajednicama*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti.

Povrzanović Frykman, Maja. 2001. „Povezati mjesta, izdržati udaljenost: iskustva i implikacije transmigrantskih putovanja“. *Narodna umjetnost* 38 (2): 11–31.

Povrzanović Frykman, Maja. 2009. „Material Aspects of Transnational Social Fields: An Introduction“. *Dve domovini/Two homelands* 29: 105–114.

Rogić, Ivan. 1994. „Hrvatski otoci: sjećanje na pet razvojnih ograničenja“. *Društvena istraživanja* 12–13/4–5: 437–450.

Smith, Robert C. 1998. „Transnational Localities: Community, Technology and the Politics of Membership within the Context of Mexico and US Migration“. U *Transnationalism from Below*. Smith, Michael Peter i Luis Eduardo Guarnizo, ur. New Brunswick – London: Transaction Publishers, 196–238.

Vuković, Špiro. 1979. *Nada, vjerska smotra župe sv. Stjepana*. God I. Grohote: Župski ured sv. Stjepana Prvomučenika.

Vuković, Špiro. 1981. *Nada, vjerska smotra župe sv. Stjepana*. God III. Grohote: Župski ured sv. Stjepana Prvomučenika.

Vuković, Špiro. 1983. *Nada, vjerska smotra župe sv. Stjepana*. God V. Grohote: Župni ured sv. Stjepana Prvomučenika.

Summary

Šolta – a transnational area of hope; on the emigration of islanders during the 20th century

The reality of Šolta is largely determined by emigration, with twice as many inhabitants having emigrated since the late 19th century than are currently living on the island. Focusing on the 20th century, this research explores the relationship between those who had left and those who have remained; their motivation for maintaining mutual connections and the continuity and frequency thereof; and the implications for the daily lives of both sides of this transnational social community. It showcases the practices through which the emigrants, despite being physically absent, maintain a sense of belonging and presence in the local community, as well as strategies through which the remaining population instills a sense of responsibility among the emigrants towards the local community.

Keywords: emigration, Šolta, transnational social area

